

הרב ד"ר רצון ערוסי

הטיפת אויבים כבני ערובה לשחרור שבויינו

הקדמה

נשאלת השאלה, האם מותר לחטוף אויבים כבני ערובה לשחרור שבויינו. חיילים שלנו נפלו בשבי בידי אויבינו שבצפון, וגורלם לא היה ידוע. ממשלות ערביות עויות וטרוריסטים ערבים, שיתפו פעולה ביניהם, בכך שהם העלימו ממשלת ישראל ומן המשפחות מידע על גורלם של השבויים ועל מקום הימצאם, בניגוד לאמנת ג'נבה. במשך תקופה ארוכה ממשלת ישראל ניהלה מגעים חשאיים ועקיפים עם ממשלות ערביות רלבנטיות, ועם גורמי טרור רלבנטיים, והיא כבר נענתה בעבר בקיום מחוות, לאותם גורמים עוינים וסחטניים ושחררה טרוריסטים שונים. אך הגורמים העוינים טרם סיפקו מידע של ממש על אותם שבויים, מלבד חצי דיסקית של אחד השבויים הנעדרים. בצר לנו, נאלץ צה"ל לפשוט ללבנון, ולחטוף טרוריסטים מקרב הארגון הטרוריסטי האכזרי, חיזבאללה, כדי שישמשו כבני ערובה עד לשחרור שבויינו. אולם בג"ץ הורה שיש לשחרר אויבים חטופים אלו, משום שלדבריו, לפי המצב המשפטי הקיים בישראל, כמובן לפי הפרשנות של שופטי הבג"ץ, אין אפשרות להחזיק חטופים אלו, בישראל, מבלי להעמידם לדין, משום שלא הוכח שהם קשורים עם העלמת שבויינו. כלומר, אף על פי שהטרוריסטים שהוחזקו בישראל נמנים על הארגון, שנלחם בנו יום יום, ושופך את דם חיילינו, והורג באזרחינו, והוא מתנגד לתהליך השלום, שמתנהל בין ישראל לשכנותיה, ובין ישראל לפלשתינאים, ואשר יש לו יד בהעלמת המידע על שבויינו, אין לנו רשות להחזיקם בישראל, כבני ערובה, כדי לסייע לעצמנו ללחוץ על ארגון אכזר זה, למען קידום האפשרות של שחרור שבויינו. בגין פסיקה זו של הבג"ץ יש שביקשו לחוקק חוק שיאפשר להחזיק חטופים אלו, או חלק מהם, כבני ערובה. החוק טרם נחקק. ובינתיים על פי הוראת הבג"ץ שוחררו כבר 13 מהם.

א. איסור גניבת נפש

על רקע דברים אלו, יש לבדוק את עמדת ההלכה בשאלה, האם מותר לחטוף אויבים שהם רודפי נפשנו, כדי שישמשו כבני ערובה לשחרור שבויינו? ראשית יש לומר, שבתורת ישראל יש איסור מפורש של גניבת נפשות. כך נאמר בחומש שמות (כא, טז): 'וגנב איש ומכרו, ונמצא בידו מות יומת'. ובחומש דברים (כד, ז), נאמר: 'כי ימצא איש גנב נפש מאחיו מבני ישראל, והתעמר בו ומכרו, ומת הגנב ההוא, ובערת הרע מקרבך'. התייחסות זו שהיא מחמירה מאוד, לגבי גונב נפש, ומענישה אותו בעונש מוות, חלה אך ורק על

יהודי שגונב נפש 'מאחיו מבני ישראל'. ודייקו בספרי (פיסקא רעג): 'ולא מאחרים'. והחזקוני (דברים כד, ז), כתב: 'מאחיו מבני ישראל - להוציא אדם הנקראים אח'. ובמשנה (סנהדרין פ"א מ"א) נאמר: 'וגונב נפש מישראל, אינו חייב עד שיכניסנו לרשותו'. ובתוספתא (בבא קמא פ"ח ה"א) נאמר:

הגונב נפש מאחיו מבני ישראל, אחד גונב איש, ואשה, וגר, ועבד משוחרר, אחד איש, ואשה, וגר. ועבד משוחרר שגנבו, הרי אלו חייבין... הגונב את העבדים פטור. מתוספתא זו למדנו שרק יהודי שגונב יהודי נענש בעונש מיתה. אבל יהודי שגונב גוי, וכן גוי שגונב יהודי אינם בכלל עונש זה. אף שאסור לעשות כן, כפי שנאמר לגבי גונב עבדים בלתי משוחררים. להלן נתייחס לדין בן נח. ובגמרא¹ ר' יאשיה אמר, שהאזהרה לגונב נפשות היא 'לא תגנב', האמורה בעשרת הדברות. ולכן הרמב"ם (ספר המצוות, לאו רמג) כתב: 'הוא שהזהרנו מלגנוב אדם מישראל, והוא אמרו בעשרת הדברות לא תגנב'. וכן במשנה תורה (הל' גניבה פ"ט ה"א): 'כל הגונב נפש מישראל עובר בלא תעשה, שנאמר, לא תגנוב, פסוק זה האמור בעשרת הדברות הוא אזהרה לגונב נפשות'. ולגבי גונב מי שאינו יהודי כתב (שם ה"ו):

אחד הגונב את הגדול, או את הקטן, בן יומו, שכלו לו חדשיו... ואחד הגונב את הישראלי, או שגנב גר, או עבד משוחרר, שנאמר, נפש מאחיו, **ואלו בכלל אחינו בתורה ובמצוות הן**. אבל הגונב את העבד, או מי שחציו עבד וחציו בן חורין - פטור.

אם כן הרמב"ם פסק כדברי התוספתא, והוסיף ונתן טעם, למה החמירה התורה עם יהודי שגונב יהודי, או עבד משוחרר, או גר, משום שכל אלה הם נחשבים אחים לתורה ולמצוות, למרות שהם אינם בני אותו גזע. אלא הם מתנהגים לפי נורמות התנהגות מוסריות גבוהות, כפי שהתורה קבעה. אבל הגויים שאינם מתנהגים לפי נורמות מוסריות גבוהות כפי שהתורה קבעה, אסור לגנובם, אך העונש על גניבתם אינו מיתה. יש לציין שלפי משפטי העמים הקדומים באירופה, היו יוצאים למלחמה, כדי לכבוש להם עבדים.

ב. מכירת יוסף

על פי דברים אלו נשאלת שאלה חמורה, היאך אבותינו, בני יעקב, עשרת השבטים, זממו להרוג את אחיהם יוסף, ולבסוף מכרוהו. עד שיוסף אמר לשר המשקים שהוא גונב מארצו? וכי אבותינו רשעים היו? שאלה זו נשאלה, במדרש² וחז"ל השיבו שהם היו צדיקים, ורק עוון זה היה בידם. והם התחרטו. שהרי השבטים ייחסו כל הקורות אותם במצרים לעוון שעשו בעניין יוסף, ואמרו: 'אבל אשמים אנחנו' (בראשית מב, כא). וב'זהר'³ נאמר שהשבטים היו יראים מחטא זה. וב'פרקי דרבי אליעזר'⁴ נאמר, שחטא זה לא נתכפר להם עד יום מותם. ולא עוד אלא שהרעב שבע שנים, היה בגין מכירת יוסף, והשבטים נענשו וירדו אל יוסף לשבור בר במצרים. והעונש בגין מכירת יוסף לא היה

1. סנהדרין פו ע"א.

2. במדבר רבה, יג יז.

3. זהר, בראשית רב ע"א.

4. פרקי דרבי אליעזר, לח.

לשעה בלבד, אלא לדורות. חז"ל ייחסו את הוצאתם להורג של עשרה הרוגי מלוכה, שהיו גדולי ישראל בתקופת בית שני, כעונש בגין חטא גניבת יוסף ומכירתו. וחז"ל שמו דברים בפי הקיסר הרומי, שאמר, שעל חכמי ישראל לכפר בגופם על העבירה 'וגנב איש ומכרו, ונמצא בידו מות יומת'.⁵ וב'אסתר רבה'⁶ תלו את מכירת אבותינו שהיו בפרס ומדי, ע"י אחשוורוש להמן הרשע, במכירת יוסף. ועל דרך זו חז"ל ראו במתן שער עזים אחד לחטאת, בחנוכת המשכן ע"י הנשיאים ככפרה על מכירת יוסף, שבה השבטים שחטו שער עזים וטבלו את כתונת יוסף בדמו של אותו שער, כדי שיעקב אביהם ישתכנע שיוסף נטרף.⁷

ג. מעשה דינה

אולם לעניין השאלה שלנו, מן הראוי שנעיין במעשה דינה. כפי שמסופר בתורה,⁸ דינה בת יעקב יצאה לראות בבנות הארץ, ואז ראה אותה שכם בן חמור החוי נשיא הארץ, 'ויקח אותה וישכב אתה ויענה'. ולא עוד אלא שהוא חשק בה. ורצה אותה לאישה וביקש מחמור אביו, שייקח אותה לו לאישה. חמור בא אל יעקב והציע שיתקשרו בנישואין, בין שכם בנו לדינה בת יעקב, ובכלל, בין שתי המשפחות. יעקב ובניו היו עצובים מאוד על מעשה הנבלה שעשה שכם בן חמור, בדינה אחותם. ובני יעקב אמרו לשכם ולאביו חמור, במרמה, שהם מנועים מלתת את דינה אחותם, לאיש אשר לו ערלה. ולכן התנו את אפשרות קשרי נישואין בין שתי המשפחות בכך ששכם וחמור ואביו וכל אנשיו ימולו להם כל זכר. 'ואם לא תשמעו אלינו להמול, ולקחנו את בתנו (כי דינה באותה שעה הייתה כלואה בבית שכם) והלכנו'.⁹ שכם הסכים ושכנע את יושבי עירו להסכים למילוי התנאי. ואכן הם מלו כל זכר, כדרישת בני יעקב. ביום השלישי למילה, בהיות אנשי שכם כואבים, נכנסו שמעון ולוי והרגו את הזכרים בשכם ולקחו את דינה כפי שנאמר (בראשית לד, כה-כו):

ויקחו שני בני יעקב, שמעון ולוי אחי דינה, איש חרבו. ויבאו על העיר בטח. ויהרגו כל זכר. ואת חמור ואת שכם בנו הרגו לפי חרב, ויקחו את דינה מבית שכם ויצאו. הנה כי כן שכם בנו של חמור החוי נשיא הארץ התנהג כלפי דינה בפשיעה חמורה, חטף אותה ואנס אותה, וכלא אותה בשביל לשאת אותה לאישה. אביו חמור נשיא הארץ לא העמיד אותנו לדן ולא גער בו. וגם לא הורה לו לשחרר את דינה על אתר. אלא הוא הלך לשכנע את יעקב שיסכים לקשרי נישואין ביניהם, כשדינה עדיין בביתו, כלואה, בניגוד לרצונה, ובניגוד לרצון משפחתה. ובני יעקב דיברו במרמה ובערמה עם שכם ועם חמור אביו כשדרשו מהם תנאי, שכנראה הם חשבו, שלא יוכלו לעמוד בו, שכל הזכרים יימולו. וכשבני יעקב ראו שכל הזכרים נימולו, שמעון ולוי באו אל העיר והרגו כל זכר, ובמיוחד את שכם ואת חמור אביו, ושחררו את דינה.

5. עיין תורה שלמה, בראשית לז, כח, אות קסב.

6. אסתר רבה, ז כה.

7. עיין רש"י, במדבר ז, כב.

8. בראשית לד.

9. בראשית לד, יז.

1. חטאם של בני העיר שכם - שיטת הרמב"ם

השאלה העיקרית שיש בעניין זה, אם שכם וחמור אביו חטאו, מה חטאו כל יושבי העיר, ששמעון ולוי הרגו אותם. ובמיוחד לאחר שנימולו, ומדוע בני יעקב דברו עם שכם וחמור במרמה?

הרמב"ם (הל' מלכים פ"ט ה"א) מנה את שבע המצוות שבהן נצטוו בני נח: על ששה דברים נצטווה אדם הראשון: על ע"ז, ועל ברכת השם, ועל שפיכות דמים, ועל גילוי עריות, ועל הגזל, ועל הדינים... הוסיף לנח אבר מן החי שנאמר אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו, נמצאו שבע מצוות.

ובן נח שעבר על אחת מהן חייב במיתה.¹⁰ לעניין גזל, כתב הרמב"ם (שם ה"ט):
בן נח חייב על הגזל, בין שגזל גוי, בין שגזל ישראל. ואחד הגוזל או הגונב ממון או **גונב נפש**, או הכובש שכר שכיר וכיצא בו.

ולפי זה שכם בן חמור היה חייב מיתה בגלל שגזל את דינה.¹¹ אולם, מדוע שמעון ולוי הרגו את חמור אביו, ואת כל יושבי העיר? והאם כדין עשו? הרמב"ם (הל' מלכים פ"ט ה"ד) סבור שכל בעלי שכם נתחייבו הריגה. משום שהם מצווים על הדינים. כלומר, הם חייבים להושיב דיינים ושופטים בכל מקום כדי שידונו כל אחד מהם שעבר על אחת משש המצוות שנצטוו בהן. ושכם גזל את דינה והתחייב מיתה, והם לא דנוהו. וכך כתב: 'ומפני זה נתחייבו כל בעלי שכם הריגה, שהרי שכם והם, ראו וידעו ולא דנוהו'. ואם כן לפי הרמב"ם, התורה מחייבת כל חברה אנושית לקיים בקרבה מערכת משפטית שתדאג לאכיפת שבע מצוות בני נח, ובכללן עבירת הגזל. אם לא תעשה כן, אין לאותה חברה אנושית זכות קיום. לא כשהיא לעצמה, ועל אחת כמה וכמה שהיא מתנגשת עמנו. אמנם, יש שתמהו על שיטה זו: מדוע יעקב גער בבניו, ואמר להם, שהם עכרו אותו במעשיהם, וגרמו לו ולמשפחתו סכנה קיומית. ועל כך השיבו המפרשים, שיעקב לא גער בבניו, משום שסבר שלא נהגו כדן, אלא משום שלא נהגו בחכמה, כשסיכנו את כל משפחת יעקב, וכן משום שכבר הבטיחו להם, שאם יימולו, יתחתנו עמם.¹² ויש שאמר, שגינה אותם משום שבשעה שנימולו, דינם היה כדין גרים.¹³

2. שיטת הרמב"ן

הרמב"ן¹⁴ לא הסכים עם הרמב"ם: (א) הרי גם יעקב היה חייב מיתה, אם לא היה דן את שכם למיתה. (ב) לא ייתכן שהתחייבו מיתה על המצווה שנצטוו בני נח להושיב דיינים, כי אין לחייב מיתה על ביטול מצוות עשה, אלא רק על עבירה של לא תעשה. וכן כתב הר"ן¹⁵ אף שהסכים עם הרמב"ם. וכן המאירי.¹⁶ (ג) בני העיר לא יכלו לדון את שכם וחמור, כי הם היו אדוניהם. וכן כתב הר"ן.¹⁷ ולכן, כתב הרמב"ן שיעקב כעס על שמעון

10. רמב"ם, הל' מלכים פ"א ה"ד.

11. עיין רמב"ם, שם, ומאירי, סנהדרין נו ע"ב.

12. עיין מאירי שם.

13. עיין רדב"ז, על הרמב"ם הל' מלכים פ"ט ה"ד.

14. רמב"ן, בראשית לד, יג.

15. חידושי הר"ן, סנהדרין נו ע"ב.

16. המאירי, סנהדרין נו ע"ב.

17. חידושי הר"ן, סנהדרין נו ע"ב.

ולוי וקללם, על שהרגו אנשי העיר, אף שלא חטאו לו. אף כי מודה הרמב"ן, שבני שכם היו חייבים הריגה, לא מפני חטיפת דינה, אלא בגלל הרבה עבירות שעשו. וכן כתב: וכי אנשי שכם, וכל שבעה עממין, לא עובדי עבודה זרה ומגלי עריות, ועושים כל תועבת השם היו?... אלא שאין הדבר מסור ליעקב ובניו לעשות בהן הדין. יוצא אפוא, לפי שיטת הרמב"ן, שאין לנו להעניש ענישה קולקטיבית, שבט שלם, בגלל שבתוכו נמצא עבריין שחייב מיתה. למרות שאותו שבט לא דן את העבריין שבתוכו למיתה. ואם כן, לפי הרמב"ן, לכאורה, אסור לנו לחטוף אויבים טרוריסטים, אם אין לנו ראיות נגדם באופן אישי, שיש להם יד בעבירה של העלמת שבוינו. אולם, הרמב"ן הרי הבחין בין עבירות שעשו אנשי שכם, וכן כל עמי כנען בינם לבין עצמם, ובינם לבין ה', ובין עבירות שעשו כלפי יעקב ובניו. ולפי דבריו, אם כל אנשי שכם עברו עבירה כנגד יעקב ובניו, היו יעקב ובניו חייבים לדונם. ואנשי שכם, להבדיל משכם, הם עצמם לא היו שותפים לעבירה של חטיפת דינה ואינוסה. ולכן לדעת הרמב"ן, יעקב ובניו לא היו רשאים לדון את אנשי שכם, להבדיל משכם עצמו, ולחייבם מיתה.

ד. חטיפת מחבלים ועוזריהם

אמנם גם הרמב"ן יודה שאם יש ארגון טרור שפועל ימים ולילות, ללא הפסק, כדי לשפוך את דם חיילינו ואת דם אזרחינו, שכל אדם שהוא חבר בארגון זה, הוא אויב שלנו, ועלינו להתנהג כלפיו, כעל אויב שלוחם נגדנו. והטענה, שנשמעה בבג"ץ, שארגון הטרור, לא קיבל את אמנת ג'נבה, תמוהה ביותר. וכי בגלל העובדה שהם עבריינים אכזריים מאוד, שאינם מקבלים עליהם שום אמנה אנושית ובינלאומית, הם זכאים ליחס סלחני? נהפוך הוא, הם ראויים ליחס חמור יותר! כי כל מי שאינו מקבל את עיקרי הצדק הטבעי, לא ראוי שיהא מוגן ע"י עיקרים אלו. ולכן בשעה שארגון זה נלחם בנו, גם ע"י העלמת שבוינו, ומתעלל בהם ובמשפחותיהם, הרי כל חבר בארגון זה, הוא שותף למעשים אלו, והוא מעוניין בהם. ויש לדונם, גם אם לא הוכח שיש לכל אחד מהם קשר אישי להעלמת השבויים. וכן מצינו שהרב שאול ישראלי,¹⁸ דן בשאלה, האם מותר היה לפעול בפעולות תגמול נגד בני כפרים ששיתפו פעולה עם טרוריסטים שחדרו לארץ ורצחו. מסקנת דבריו היא שכל המסייעים לרודפים אותנו, הם בעצמם (המבוגרים שבהם), נכללים בדין רודף, אף שרדיפתם היא בדרך של גרמא. כמו כן, מאחר שאותה אוכלוסייה נמצאת במצב של מלחמה מתמדת עמנו, הרי שפעולות התגמול הן בבחינת מלחמת מצווה, ובמלחמת מצווה, אין לדקדק בין הריגת חף מפשע, לבין מי שאינו חף מפשע. לפי זה הדבר ברור, שארגון טרור שנמצא במצב מלחמה עמנו, והוא נאבק בנו בדרכים שונות, גם בהרג וגם בשביית חיילים ובהעלמתם, הרי שחובתנו להתגונן מפניו. ומלחמתנו עמו היא מלחמת מצווה ואין לדקדק בהריגה בין חבר זה לבין חבר אחר בארגון הטרור השני. כל שכן כשמדובר לא בהריגה, אלא בחטיפה, רק כדי שהחטופים, שהם חברי הארגון הטרוריסטי, ישמשו כבני ערובה, לצורך שחרור שבוינו.

18. הרב שאול ישראלי, 'פעולות תגמול לאור ההלכה', בצומת התורה והמדינה, כרך ג, עמ' 253.

אין ספק, שלא בלב קל יש לעשות פעולות אלו, כשם שהמלחמה היום יומית, שיש בה שפיכות דמים, ולא רק שבייה, נעשית בלב כבד מאוד, ובכאב, הן על ההרג שנעשה על ידינו ועל ידם, הן על שאנו נאלצים להתנהג, בדרכים פסולות אלו, משום שאויבינו כופים עלינו להתנהג כך, כדי שנשרוד. ועל כגון זה נאמר שההכרח לא יגונה. כי חיי אזרחינו וחיי חיילינו וחיי שבוינו הם קודש ואינם הפקר. ועלינו לעשות הכול כדי לשמור עליהם. ונתפלל לה' שיזכה אותנו ליום שבו אויבינו ישרימו עמנו, ונוכל אז להתנהג בכל דרכי הקודש, ללא שפיכות דמים וללא חטיפות, וללא חריגות מכללי משפט נאותים, כיאה לעם קודש, ובמיוחד בשל היותנו בארץ הקודש.

